

Hanna Tokman

EXISTENTIAL-DIALOGIC INTERPRETATION
OF THE NOVEL «CATHEDRAL» («SOBOR»)
BY OLES HONCHAR IN HIGH SCHOOLS

The article is devoted to the novel «Cathedral» by Oles Gonchar. The researchher offers a method for studying the novel in Secondary School. The basis of the methodology is the idea of existentialism and dialogue. The author uses the

project method. Student will investigate the problems encountered in the novel. Attention is focused on the problems of preserving spiritual values, cultural monuments, historical memory. The researcher emphasizes the relevance of the novel O. Gonchar.

Key words: novel, Secondary School, existentialism, dialogue, project method, problems, spiritual values, relevance.

Надійшла до редакції 06.03.2018 р

УДК 81'366

Валерія Чернак

МОРФОЛОГІЧНІ ТА СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ НОВЕЛИ «МОДРИ КАМЕНЬ» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА ЯК ЗАСІБ ЗОБРАЖЕННЯ ГОЛОВНИХ ГЕРОЇВ

Стаття висвітлює співвідношення морфологічних та синтаксичних особливостей побудови тексту новели «Модри Камень» Олесь Гончара із прагненням автора передати внутрішні переживання головних героїв у найприроднішій формі. Оповідь ведеться від першої особи, короткі діалоги, обмежена кількість засобів вираження мовлення яскравіше передають образи головних героїв. Персонажі спілкуються більшою мірою через внутрішні діалоги, автор переносить їхній обмін думками з мовленнєвого рівня на вищий – духовний. Головні персонажі спілкуються між собою навіть менше, ніж другорядні. У невеликому за обсягом творі є досить багато символів, які чітко характеризують героїв: манера їхнього спілкування, кількість лексем та їхня форма, довжина речення та наявність ускладнених конструкцій у них. Незважаючи на неперобтяженість твору засобами вираження мовлення, автор зосереджує увагу читача на кількох символах, які він проносить через увесь твір.

Основою для сюжету твору «Модри Камень» стала історія кохання самого Олесь Гончара до словацької дівчини Юліани, яка розгорнулася під час Другої світової війни. Саме ті щирі почуття та реальність подій, які пережив автор, допомогли йому чуттєво, з нотами особистого болю змалювати трагізм долі молодих і літніх людей, зламаних жорстокістю війни. Письменник узагальнює їхні образи, опосередковано, через переживання персонажів, натякаючи на те, що жодна війна та перемога в ній не варті того, щоб у щасливе життя людей втручалася смерть. Але навіть смерть не стала на заваді високому та гідному коханням молодій парі. Автор воскресив головну героїню, вклавши в її уста емоційний заклик до вірності своєму внутрішньому «я». Загалом твір став однією невмируючістю людини та її почуттів.

Ключові слова: «Модри Камень», Олесь Гончар, специфіка морфологічних одиниць, специфіка синтаксичних одиниць.

Унікальність художнього підходу Олесь Гончара до тематики війни полягає в тому, що сам він, переживши всі жахи її впливу на життя людини, із правдивою достовірністю намагається передати весь трагізм цього явища, яке, незважаючи на загальне високе послання – визволення народу від загарбників, – ламає долі його героїв. Саме молоді та віддані своїй Вітчизні люди приносять перемогу своєму народові, водночас поклавши своє життя на жертвенні плити війни.

У цій статті буде розглянуто морфологічні та синтаксичні особливості побудови тексту новели «Модри Камень» (закінчення лексем, довжину речень та частоту використання прямої мови персонажів, характеристику їхнього світосприйняття через формулювання речень, кількість засобів синтаксичного вираження мовлення та їхній зв'язок із зображенням рис героїв новели), за допомогою яких Олесь Гончар намагався передати властивості характеру головних героїв новели.

Олесь Гончар був сміливим автором: незважаючи на радянський режим, коли було необхідно дуже обережно вибирати теми своїх творів чи характер змалювання персонажів, він не боявся відверто розкривати весь трагізм війни. «Модри Камень», окрім інших творів митця, став причиною жорстоких репресій проти нього. Як пише М. Селеський, «автори публікації „За високу ідейність радянської літератури” (1946 р.) звинуватили редколегію місячника „Україна”, що надала сторінки журналу шкідливому оповіданню „Модри Камень”. Відразу знайшлося чимало охочих розправитися з молодим письменником» [4, с. 48].

Але, на щастя, деякі колеги молодого письменника не злякалися гніву радянського режиму та підтримали Гончара, а вже починаючи з 1948 року, після опублікування роману-трилогії «Прапорносоці», невдоволення окремих представників дніпропетровської інтелігенції, які відкрито критикували новелу «Модри Камень», змінюється на глибоку приязнь та повагу.

О. Гончар часто вдавався до вибору тематики, яка сягала далеко за «залізну завісу», за кордон між капіталістичним та комуністичним світом. Для нього не мала значення національність героїв або місце розгортання подій сюжету, які він представляв світові, – свою увагу митець зосереджував передусім на внутрішньому світові персонажів.

Автор у творах намагається якомога більше ототожнюватися зі своїми героями, він зменшує своє авторське втручання настільки, що сам зливається з ними. Напевно, О. Гончар не вважав за потрібне перенасичувати короткі твори авторськими відступами, він зосередився на живому зображенні своїх героїв, на їхній прямій мові; діалоги між ними, сповнені переживання та динаміки, краще передають переживання й тематичні картини сюжету, ніж ліричні доповнення та картини самого автора.

Як зазначає сучасний критик, аналізуючи тематику твору «Прапорonoсці», «життя після загибелі» можна трактувати і як «містику» – з подібною вульгаризацією О. Гончар зіткнувся після опублікування новели «Модри Камень» (1946), котра (як і ряд інших новел того часу – «Весна за Моравою», «Лонка», «Гори співають» тощо) основним своїм мотивом суголосна із «Прапорonoсцями» [3, с. 268]. Ідею нескінченості людського життя, його продовження після смерті автор проводить через низку творів.

Новела «Модри Камень» переносить читача на схід Словаччини, де проживає юна Тереза зі своєю матір'ю. Іде Друга світова війна. Доля зводить дівчину з молодим поранилим радянським розвідником, якого вони з матір'ю прихистили в себе вдома. Саме цей учинок і стане згодом вирішальним для дівчини – її звинуватять у допомозі «руським» партизанам.

Щодо самих засобів передачі динаміки внутрішніх переживань героїв новели «Модри Камень», то вони досить оригінальні. Здавалося б, щоб краще зобразити масштабність і всебічність героя, необхідно використати найбільше можливих засобів художнього вираження. Проте автор міркує інакше – він передає силу та гнучкість переживань своїх персонажів через незвичні прийоми, мінімалізує кількість слів, якими обмінюються Тереза й розвідник, але акцентує увагу на їхньому внутрішньому монолозі.

Зрештою, оскільки Гончар вибрав жанр, який обмежує поле для опису подій (новелу), йому було необхідно зважити використання кожного окремого слова, а звідси – вкладання в кожен короткий фразу маси почуття, до якої читач мимоволі додає у своїй уяві велику кількість деталей, а відтак твір зовсім не здається мовленнєво «скупим», хоч спілкування дівчини та хлопця дуже стримане, навіть другорядні персонажі (мати, Ілля) наділені більшою кількістю фраз прямої мови.

Те, що автор повністю зосереджений на змалюванні внутрішнього світу своїх персонажів, засвідчує і той факт, що він назвав головного героя «розвідником», нібито узагальнюючи його образ; важливим у цьому випадку є не його власне ім'я, а те, що подібні трагічні історії кохання протягом війни не були поодинокими, таких пар, як розвідник і Тереза, були тисячі.

О. Гончар намагається наблизити читача до словацьких реалій, у яких головний герой-розвідник повинен, за авторським задумом, почуватися як дома. Навіть саму назву вирішено не пристосовувати до українських реалій, тут вона звучить так, як і словацькою, – «Modrý Kameň».

Синтаксичні конструкції новели надзвичайно чутливо передають плін думок героїв. Головні персонажі протягом сюжетної зав'язки майже не спілкуються, перекинувшись кількома винятковими фразами. Автор наче перевів їхній обмін думками на інший рівень – без слів, через внутрішні монологи закохана пара розуміє одне одного краще.

Побудова речень першого розділу нескладна – речення прості, неускладнені, кілька окличних речень, що передають діалог матері з Терезою, не переобтяжують картину. Тут читач бачить перед очима легку постать дівчини, напівприсутньої, напіветеричної, яка вимальовує свої мрії, не відповідаючи на клич матері. Зменшено-пестлива форма звертання до матері («мамцю моя!») передає тепло їхніх стосунків. Тут Тереза майже зовсім не спілкується з матір'ю, але читач дуже чітко розуміє, яким є її характер.

Другий розділ починається знайомством розвідника з Терезою. Він, вимучений холодом і голодом, знаходить у собі сили потурбувати спокійний плін життя Терезиною сім'єю та з першого погляду закохується в дівчину. Проте їхнє знайомство здійснилося через нестерпне розвідникове почуття сорому, він боїться сполохати тихий вечір родини, у хагу якої потрапив. Кожний абзац тексту починається займенником «я», що свідчить про те, що хлопець переживав сильні особисті почуття: «Я постукав ще раз... Я зайшов до кімнати, тримаючи автомат наготові... Я загасив ліхтарика і сказав завісити вікна... Я стидався дивитись на твої білі стрункі ноги, але, одвівши погляд, все одно бачив їх весь час» [1]. Емоції юнака змінюються від сполоханості до страху, турботи й ніжності.

Перша фраза, яку він почув від Терези, специфічна тим, що поєднує в собі словацьке привітання («Prosím») та українське запитання («хто ви?»): «Просім, хто ви?» – чемно та водночас несміло питає Тереза. Та коли вона зрозуміла, що за дверима «своїй», своєю відкритою радістю полонила серце хлопця. Це миттєве почуття підхопив автор, передавши його внутрішнім монологом хлопця: «...тоді в хаті задзвеніло, мовби сонячний промінь зламався об шибку. – Мамо, то руські!» [1]. Постать дівчини, її голос для нього стали світлою радістю серед суворозими чужого краю. Тільки з моменту перших питань, якими обмінювалися розвідник і Тереза, у творі з'являються перші ускладнені речення – дієприслівникові звороти, які передають потік думок хлопця: він, дещо розгублений через своє враження від дівчини, говорить мало; від холоду захриплий голос не дозволяє йому розкритися повністю, але його думки швидко перебивають одна одну, він хоче справити на дівчину хороше враження та не перелякати її із матір'ю.

Весело звучить з уст Іллі, військового побратима головного героя, його перше враження від місця, в яке він потрапив: «Нарешті кінчилось оте нем тудом, – каже Ілля.

– Ми наче знову на батьківщині» [1]. На відміну від розвідника, Ілля веселий та безпосередній, навіть його мова досить фамільярна й невимушена (до матері Терези він звертається «мамаша»). Автор блискавично, одним словосполученням («нем тудом») передає читачеві інформацію про те, що розвідники нещодавно прийшли з території північноугорського регіону, оскільки місто Модри Камень знаходиться недалеко міста Великий Кртіш, у південній частині Словаччини, у безпосередній близькості до угорського кордону. Саме в Модрому Камені вони натрапили на братній народ – словаків. Хоч перші моменти знайомства героїв між собою були обережними, читач розуміє, що вони знайшли одне одного, як споріднені душі. На заваді їм не стали навіть різні рідні мови. Спілкуються герої мовби подумки, що не стає на заваді миттєвому потоку думок.

У третьому розділі читач спостерігає картину відходу хлопців у жерло війни, на фронт. Розвідник прощається з Терезою. «Мамаша, – каже Ілля, – ми ще прийдемо!.. З катюшами та гарматами. Я поставлю вам новий приймач, і ви будете слухати весь світ!» [1]. Саме так жвавий Ілля бачить їхнє майбутнє. Вони спілкувалися дуже мало, але цей момент змушує юнака не приховувати своє почуття, тут він, напевне, найбільш багатослівний: «Ми ще зустрінемося, Терезо. Ми не можемо не зустрітись! Ти стояла задумавшись. – Маю гадку, що це сама доля звела нас тутко. – Ти будеш чекати? – Хай пан бог видать, що буду» [1].

Найбільш емоційний – четвертий розділ, у якому йдеться про Терезину майбутню страгу. Маги, яка розповідає розвідникові, як вояки забирали дочку з Модрого Каменя, малює живу картину; короткі фрази прямої мови начебто переливаються одна з одною. Тут маги Терези найбагатослівніша, вона знову переживає страхіття втрати дочки.

У п'ятому розділі, зрозумівши, що втратив свою кохану «Террі», розвідник ніби захлинається мереживом споминів образу коханої, вдосталь використовуючи складні речення. Тут читач спостерігає навіть порівняння: «...полонини, як сині озера, зацвітають тим першим цвітом весни, що по-вашому зветься – небовий ключ» [1].

Чому саме такий образ обрав автор для кульмінації твору? Ботанічна назва «небовий ключ» (лат. *Scilla*) є відповідником до номена «пролісок». Перша квітка весни дуже тендітна та чутлива, але, як зазначає у своєму щоденнику О. Гончар, вона – символ трагедії. Водночас, продираючись через льодяний сніг, вона символізує непереборну жагу до життя. У цьому творі це передусім життя після смерті.

Запис від 4.04.1945 р. у щоденнику письменника все пояснює: «Сегодня видел первый европейский цветок. – Як то се вола? (Як зветься?) – Небовий ключ. Синий, ніжний, с тонким запахом. Повторилась ще раз краткая весна моей жизни. Яркая, горячая, незабываемая. Может это – перед большим горем – этот небовий ключ, эта светлая, чистая комната с разукрашенными в виноград стенами, этот виноградник, который мы ходили „кукать” (смотреть), этот дождь и солнце через пять минут, слепой дождь

– слепит глаза, и цветущие яблони, когда у нас, там ещё, наверное, снег. И синие горы впереди, и край, породивший бессмертные вальсы Штрауса. Звучат тут они во всём – в дрожании синих гор, в белом цветении яблонь, высушающих после дождя на солнце, в певучей славянской речи и женской грации, и сказочных ласках... „Не хочу никуда я спешить, Буду медленно, медленно жить...”» [2, с. 68].

Сюжетна кульмінація в п'ятому розділі вперше представляє емоційний діалог головних героїв: він сповнений гарячих зізнань розвідника і Терези, вони відкрито зізнаються в коханні один одному. Автор обрав композицію, притаманну драматичним творам, наводячи їхню пряму мову в окремих рядках.

У своїй останній, посмертній, промові Тереза говорить українською, що стало символом єднання двох національностей. Тут вони вже не розмовляють обережно, з'ясуваючи, чи розуміють мову один одного. Тут емоції героїв вириваються на світ повною мірою: «Нарешті ми знову зустрілись! Дайте мені вашу руку. Ви відчуваєте, як та тисяча літ перемістилась перед нас? Тепер вона попереду, правда ж? Наша тисяча!.. Доки зеленітимуть ці гори і світить сонце, ми будемо жити. Я задихаюсь від такого багатства! Зараз ми маємо час! Зараз я доскажу вам усе недосказане тоді. Слухайте ж! Чуєте, як лущать зелені спини гір, гріючись на сонці? А небо над нами, весняне й високе, гуде од вітру, мов блакитний дзвін!.. Слухайте ж!» [1].

Завдяки детальному аналізу лінгвістичних особливостей тексту новели читач має можливість краще зрозуміти наміри автора змалювати характери героїв. Дуже короткий твір завдяки унікальній побудові речень є інформаційно насиченим, можна відразу зрозуміти, яку картину намагався змалювати митець. Навіть небагатослівні діалоги є основою для більш значущого спілкування між головними героями. Парадоксально, що найменше прямої мови саме в головній героїні, Терези, її автор формує як постать напівземну, її легка та невимушена особистість постає як справжній ідеал жіночності. Демінутивні форми звертання до матері, а ввічливі та стримані – до їхніх гостей змушують закохуватися в образ дівчини. Вона, не перелякавшись брутальності загарбників, не зрадила своїм душевним переконанням. Її легка посмертна постать наділена автором сміливими фразами-закликами, кожне речення – окличне, вона зображена як смілива дівчина, яка не боїться пожертвувати своїм життям заради кохання та гідності.

Література

1. Гончар О. Модри Камень [Електронний ресурс] / Олесь Гончар. – Режим доступу : <http://lib.misto.kiev.ua/UKR/BOOK/GONCHAR/modrikamen.dhtml>. – Назва з екрана, 03.03.2018 р.
2. Гончар О. Щоденники : у 3 т. / О. Гончар ; упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар. – К. : Веселка, 2008. – Т. 1 : 1943–1967 – 456 с.
3. Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. : підруч. для вузів / за ред. В. Дончика. – К. : Либідь, 1998. – Кн. 2 : Друга половина ХХ століття. – 453 с.

4. Селецький М. «...У вічному протистоянні... минало життя» Олеса Гончара / Микола Селецький // Рідний край. – 2012. – № 2 (27). – С. 47–52.

Valeria Chernak

MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC PECULIARITIES OF THE NOVEL ARCHITECTURE «MODRY KAMEN» BY OLES HONCHAR AS A MEANS OF DEPICTING OF THE MAIN CHARACTERS

The article highlights the correlation between the morphological and syntactic peculiarities of constructing the text of the short story «Modry Kamen» by Oles Honchar with the author's desire to convey the inner experiences of the main characters in the most natural form. The narrative is led from the first person, short dialogues, a limited number of means of syntactic figures of speech brighten the images of the main characters. Characters communicate to a greater extent through internal dialogues; the author transfers the exchange of their thoughts from the speech level to the higher one – the spiritual. The protagonists communicate with each other, even less than the other ones. In author's small volume, there are quite a few symbols that clearly characterize the characters: the way in which they communicate the number of lexemes

and their form, sentence length, and the presence of complicated structures in them. Despite the fact that the work is not overburdened by the means of syntactic expression of speech (tropes), the author focuses on the reader's attention and several symbols that he carries through the entire masterpiece. The basis for the plot of the work, «Modry Kamen» was the love story of Oles Honchar himself to the Slovak girl Juliana, which was born during the Second World War. There are those sincere feelings and the reality of events that the author experienced himself which helped him sensually, with notes of personal pain, portray the tragedy of the fate of the young and elderly people, broken by the cruelty of the war. The author generalizes their images, indirectly, through the experiences of the characters, hinting that no war and victory in it are worth the death invade people in their happy lives. But, even death had not interfered the high and worthy love of a young couple. The author resurrected the main heroine, communicating via her phrases the emotional call for loyalty to her inner «self». In general, the work has become a revelation of human immortality and their feelings.

Key words: «Modry Kamen», Oles Honchar, morphological units' specifics, syntactic units' specifics.

Надійшла до редакції 12.03.2018 р.

УДК 81'367.52

Лариса Азарова

ВСТАВНІ ТА ВСТАВЛЕНІ КОНСТРУКЦІЇ В ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню вставних і вставлених конструкцій в історичному дискурсі. Розглянуто принцип диференціації вставних і вставлених одиниць у сучасному мовознавстві. Проаналізовано наукові праці, присвячені вставним і вставленим елементам.

Ключові слова: вставні та вставлені конструкції, вставленість, вставність, історичний дискурс, синтаксична категорія.

Сучасна лінгвістика займається безпосереднім висвітленням синтаксичних явищ, які відповідають нормам літературного вжитку на межі ХХ–ХХІ століть. Проблеми синтаксису постійно перебувають у центрі уваги мовознавців, оскільки це вчення про внутрішню і зовнішню граматичну структуру речення. До таких актуальних проблем належить і питання про вставні та вставлені конструкції – особливі синтаксичні одиниці, які є сукупністю виразно індивідуалізованих і достатньо типових засобів мовного виразу думки, почувань. Незважаючи на те, що вставні та вставлені конструкції неодноразово розглядалися в мовознавчій літературі, деякі аспекти цього мовного явища на сьо-

© Л. Азарова, 2018

годні ще потребують додаткового дослідження, оскільки й досі немає однастайності щодо їхньої інтерпретації. Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю вивчення цих одиниць в історичному дискурсі.

Метою статті є дослідити вставні та вставлені конструкції в історичному аспекті, проаналізувати наукові праці, присвячені цій проблемі. Зважаючи на мету дослідження, визначено ряд завдань:

- 1) розглянути історію вивчення речень зі вставними і вставленими конструкціями;
- 2) з'ясувати, яким чином класифікуються вставні та вставлені одиниці в сучасному мовознавстві;
- 3) дослідити принцип розмежування вставних і вставлених конструкцій.

Тривалий час питання про вставні та вставлені конструкції окремо не розглядалося, оскільки вони не мали чіткого розмежування і перебували в статусі ускладнювальних компонентів структури простого речення. Їхнє відокремлення відбулося тільки в кінці 50-х – на початку 60-х років ХХ століття.

